

Handboek taalgericht vakonderwijs

Maaïke Hajer
Theun Meestringa

Vijfde editie

Boom

Voorwoord

Taalvaardigheid speelt een rol in alle vakken, dat horen we van alle kanten. Leraren staan onder druk wanneer de taalvaardigheid van hun leerlingen sterk uiteenloopt. Concessies doen aan de inhoud is geen optie, want daarmee wordt een neerwaartse spiraal ingezet. Zij hebben dus behoefte aan een taalgerichte vakdidactiek om hun onderwijs op hoog niveau te kunnen blijven geven. Dit handboek laat zien hoe alle leraren die aandacht hebben voor de rol van taal in het vak, hun leerlingen optimaal kunnen laten presteren en voorbereiden op de hoge talige eisen die onderwijs en maatschappij stellen.

Opleiders kunnen studenten de startbekwaamheid meegeven om taalgericht te leren werken. Veel leraren zoeken eveneens didactische oplossingen. Hun schoolleiders staan daarbij voor de taak samenhang in de kwaliteitszorg van hun team aan te brengen. Wij hopen met dit handboek al deze professionals een inspiratiebron en naslagwerk te bieden. Ons eerste uitgangspunt is dat aandacht en respect voor alle leerlingen en hun ontwikkeling de basis vormen voor een succesvolle schoolloopbaan. Een tweede uitgangspunt is daarbij dat redeneren en formuleren in de taal van het vak en het beroep onlosmakelijk met de vakinhoud verbonden zijn.

Dit boek is gebaseerd op de ervaringen die wij met collega's van het Platform Taalgericht Vakonderwijs door de jaren heen verzamelden bij het werken aan taalbeleid in het voortgezet onderwijs. Ook leraren en docenten in het basisonderwijs en het middelbaar en hoger beroepsonderwijs zullen de vraagstelling herkennen. Met dit handboek willen we aan de hand van nieuwe inzichten en nieuwe ervaringen leraren (in opleiding) van alle vakken en opleidingen ondersteunen, in Nederland en Vlaanderen. Als we naar de Nederlandse context verwijzen (voortgezet onderwijs, basisonderwijs, enzovoort), zouden we steeds ook de Vlaamse equivalenten kunnen hanteren (secundair, primair, enzovoort). Dat zou de leesbaarheid echter beperken. Daarom verwijzen we naar de infographic van de Taalunie (2025) over de onderwijssystemen en gehanteerde termen in Nederland en Vlaanderen.

Bij de vijfde editie

Sinds de publicatie van dit handboek in 2004 verschenen nieuwe edities in 2009, 2015 en 2020. Ook sindsdien heeft de ontwikkeling van taalgericht

vakonderwijs niet stilgestaan. In deze vijfde editie zijn nieuwe ontwikkelingen in beleid, onderzoek en praktijk verwerkt. We hebben recente publicaties en bronnen opgenomen en enigszins verouderde verwijderd. Ook zijn verwijzingen naar belangrijke Vlaamse bronnen opgenomen. Om de ontwikkeling van dagelijkse naar schoolse taal verder vorm te geven is de metafoor van de taaltrap ingevoegd in hoofdstuk 2, een beeld dat in volgende hoofdstukken terugkeert. Er is meer aandacht voor de benutting van meertaligheid als vorm van taalsteun (hoofdstuk 3). In hoofdstuk 7 'Taalbeleid' zijn nieuwe inzichten in de opbouw van professionalisering verwerkt, onder andere afkomstig uit de Werkgroep Professionalisering van het Platform. Tekst is waar mogelijk ingekort en waar nodig verduidelijkt, zoals in hoofdstuk 4 over de kwaliteit van interactie. Ook is de indeling van de tekst (met name in hoofdstuk 3 en 7) verbeterd.

Dit boek hadden we niet kunnen schrijven zonder financiële steun van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en de inhoudelijke samenwerking met onze collega's in het land, verenigd binnen het Platform Taalgericht Vakonderwijs. Op het moment van schrijven namen de volgende instellingen daaraan deel: CED-groep, Unit VO Rotterdam; Centrum voor Taal en Onderwijs, Katholieke Universiteit Leuven; CPS Amersfoort; De Talengroep (voorheen APS Utrecht); IJsselgroep Apeldoorn, Doetinchem en Zwolle; Expertisecentrum Nederlands, Nijmegen; Freudenthal Institute for Science and Mathematics, Universiteit Utrecht; Lectoraat Meertaligheid en Onderwijs, Hogeschool Utrecht; Interfacultaire Lerarenopleidingen (ILO), Universiteit van Amsterdam; Instituut voor Taalonderzoek en Taalonderwijs Anderstaligen (ITTA), Universiteit van Amsterdam; Lerarenopleiding Fontys Educatie Tilburg (FLOT); Lerarenopleiding, HAN University of Applied Sciences, Arnhem/Nijmegen; Lerarenopleiding Hogeschool Rotterdam; Lerarenopleiding Instituut Archimedes, Hogeschool Utrecht; Odyssee Hogeschool, Brussel; Sardes, Utrecht en SLO Enschede. We willen hen in het bijzonder bedanken voor hun bijdragen aan de ontwikkeling en verspreiding van taalgericht vakonderwijs.

Daarnaast zijn we de leraren en scholen erkentelijk die op verschillende manieren hebben bijgedragen aan dit boek.

Maaïke Hajer en Theun Meestringa
voorjaar 2026

Inhoud

	Leeswijzer	11
1	Inleiding: taalvaardigheid ontwikkelen in alle schoolvakken	15
1.1	Een korte ontstaansgeschiedenis van het taalgericht vakonderwijs	16
1.2	Taalvaardigheid ontwikkelen in de vakles	19
1.2.1	Vanuit hoge verwachtingen van alledaagse taal naar vaktaal	19
1.2.2	De pijlers van taalgericht vakonderwijs	22
1.3	Wat maakt taal op school complex?	25
1.3.1	Schoolse taalvaardigheid: meer dan moeilijke woorden	25
1.3.2	Dagelijkse, schoolse en vaktaalvaardigheid	27
1.4	Verschillen tussen leerlingen	33
1.5	Dagelijkse en schoolse taalvaardigheid in taalkundige termen	37
2	Taalgerichte lessen ontwerpen – de basis	41
2.1	Inzichten in taal, leren en taalleren	41
2.1.1	Kernbegrippen uit taalverwervingsonderzoek	42
2.1.2	Leren als sociaal proces: interactie voegt wezenlijk iets toe	44
2.1.3	Scaffolding: taalsteun helpt leerlingen naar een hoger niveau	47
2.1.4	Taal gebruiken en taal leren zijn contextgebonden	49
2.1.5	Hoge verwachtingen, hoger rendement	49
2.1.6	Als het lastig wordt, helpen strategieën	50
2.2	Onderwijs plannen van DAT naar CAT	52
2.2.1	Vaktaalontwikkeling verweven in vaklessen: een taaltrap van DAT naar CAT	52
2.2.2	De didactische stappen van Gibbons	54
2.2.3	Activiteiten plannen op de taaltrap	56
2.3	Voorbeelden van een taalgerichte lessenreeks	57
2.3.1	Voorbeeld van taalgerichte lessen uit het techniekonderwijs	58
2.3.2	Voorbeeld van taalgerichte lessen uit geschiedenisonderwijs	61
2.4	Waar sta ik?	64

3	Taalsteun	67
3.1	Achtergrond	68
3.1.1	Taalsteun als geplande scaffolding	68
3.1.2	Taalsteun op woordniveau bij het lezen en schrijven van teksten	70
3.1.3	Taalsteun via aandacht voor genres	72
3.2	Praktijkvoorbeelden	75
3.3	Handvatten voor taalsteun	77
3.3.1	Taalsteun gericht op begrip	78
3.3.2	Taalsteun in de vorm van sleutelschema's	82
3.3.3	Taalsteun via het aanpassen van teksten	87
3.3.4	Taalsteun gericht op productie	91
3.3.5	Taalsteunstrategieën aanleren en benutten	102
3.4	Waar sta ik?	107
4	Leren in interactie	109
4.1	Achtergronden en aandachtspunten	109
4.1.1	Interactie in de verschillende fasen van het leerproces	110
4.1.2	Kwaliteit van de interactie	112
4.2	Praktijkvoorbeelden	117
4.3	Handvatten voor interactie in de les	119
4.3.1	Het onderwijsleergesprek	119
4.3.2	Samenwerkend leren	126
4.3.3	Vormen van samenwerkend leren in duo's en kleine groepen	130
4.3.4	Het hulpgesprek	133
4.4	Waar sta ik?	134
5	Leren in context	137
5.1	Context verrijkt de leerstof	137
5.1.1	De context die leerlingen inbrengen benutten	139
5.1.2	De vakcontext toegankelijk maken met de concept-contextbenadering	140
5.2	Praktijkvoorbeelden	142
5.3	Handvatten voor een rijke context	146
5.3.1	Haal de voorkennis op	147
5.3.2	Maak het onderwerp zichtbaar en tastbaar	152
5.3.3	Structureer het werk- en denkproces	154
5.4	Waar sta ik?	158

6	Taalgericht toetsen en beoordelen	161
6.1	Achtergronden	161
6.1.1	Formatief en summatief evalueren in taalgericht vakonderwijs	162
6.1.2	Formatieve evaluatie	163
6.1.3	Summatieve evaluatie	169
6.2	Praktijkvoorbeeld	174
6.3	Handvatten voor taalgericht toetsen en beoordelen	177
6.3.1	Vakdoelen en taaleisen	177
6.3.2	Zelfevaluatie	181
6.3.3	Instrumenten voor toetsen en beoordelen	185
6.3.4	Criteria voor goede beoordelingen	193
7	Taalgericht vakonderwijs binnen taalbeleid van school en opleiding	197
7.1	Taalgerichte didactiek als deel van taalbeleid op school	198
7.1.1	Een korte historie: is elke leraar een taalleraar?	198
7.1.2	Definitie en componenten van taalbeleid	202
7.2	Taalbeleid: onderdeel van de kwaliteitszorg op school	204
7.2.1	Twee voorbeelden van taalbeleid op school	204
7.2.2	Taalontwikkeling binnen kwaliteitszorg voor alle leerlingen	208
7.2.3	De rol van de schoolleiding en de taalbeleidscoördinator	213
7.2.4	De school als lerende organisatie	214
7.3	Professionalisering op school	215
7.3.1	Meerjarige professionalisering	216
7.3.2	Starten met professionaliseren	218
7.3.3	Samen professionaliseren	222
7.4	Taalgericht leren lesgeven in de lerarenopleiding	224
7.4.1	Een kader voor opleiden van taalgerichte vakleraren	225
7.4.2	Plaats in het curriculum van de opleidingen	227
7.4.3	Rondkijken naar taalbeleid op de stageschool	229
7.4.4	Taalgerichte vaklessen voorbereiden	230
7.5	Ten slotte: zelfstandig verder leren	233
	Bijlage: Verschillen tussen vakken	235
	Verder lezen	241
	Literatuur	253
	Register	263

Leeswijzer

Dit handboek is vooral bedoeld als didactische inspiratiebron en naslagwerk. De theoretische achtergronden van de didactiek kunnen verder worden uitgediept aan de hand van suggesties achter in dit boek. De nadruk ligt op concrete aanwijzingen en praktische voorbeelden die leraren in hun dagelijks werk kunnen hanteren. Ze zijn ontleend aan diverse leergebieden, omdat voorbeelden uit een ander vakgebied dan het eigen verhelderend kunnen zijn. Verdieping in verschillende vakcontexten is weer te vinden in suggesties onder ‘Verder lezen’ en in de bijlage ‘Verschillen tussen vakken’.

Al komen de meeste voorbeelden uit het voortgezet onderwijs, de kern van het boek is ook relevant voor leraren en docenten in het basisonderwijs en het middelbaar en hoger beroepsonderwijs.

Indeling van het boek

Dit handboek bestaat uit drie delen: een inleiding, een kern en een afsluitend hoofdstuk.

De inleiding bestaat uit twee hoofdstukken. Hoofdstuk 1 geeft een algemene introductie op de kenmerken en urgentie van een taalgerichte vakdidactiek. Hoofdstuk 2 geeft inzicht in het hoe en waarom van taalgericht vakonderwijs en de achtergronden ervan. Het onderbouwt het werken aan schoolse taalvaardigheid vanuit taalsteun, interactie en context als drie pijlers van taalgericht vakonderwijs. Ook geeft dit hoofdstuk een route aan voor het (her)ontwerpen van taalgerichte lessen(series), startend met de formulering van taaldoelen en stappen op de taaltrap van dagelijkse naar schoolse taalvaardigheid.

De kern van het boek wordt gevormd door de hoofdstukken 3, 4 en 5, die zijn gewijd aan de drie pijlers taalsteun, interactie en context, en hoofdstuk 6, dat is gewijd aan toetsen en beoordelen in taalgericht onderwijs. Deze hoofdstukken beginnen steeds met een inleidende paragraaf, gevolgd door een praktijkvoorbeeld, waarna tal van didactische suggesties worden gegeven. Hoofdstuk 3 bespreekt de keuzes voor de pijler taalsteun. Dit is voor taalgericht vakonderwijs de meest specifieke pijler en omvat taalsteun gericht op begrip bij de leerling, taalsteun gericht op (taal)productie en aandacht voor taalleerstrategieën. Hoofdstuk 4 bespreekt keuzes rond de inzet van interactie in vakonderwijs. Het bevat suggesties voor het (klassikale) onderwijsleergesprek, het samenwerkend leren in groepen en het (individuele) hulpgesprek. Hoofdstuk 5 doet datzelfde

met betrekking tot de pijler context, met aandacht voor de activering van voorkennis en het voortdurend pendelen tussen vaktaal en dagelijkse taal. Hoofdstuk 6 laat zien hoe in de (formatieve en summatieve) toetsing taalvaardigheid en vakdoelen in samenhang beoordeeld kunnen worden. De didactische suggesties zijn in dit hoofdstuk geordend naar de stappen voor het ontwikkelen van evaluatiemateriaal.

Het slot van het boek bestaat uit één hoofdstuk. Dit hoofdstuk 7 beschrijft hoe leraren schoolbreed samen aan de ontwikkeling van taalgericht vakonderwijs op hun school kunnen werken. Daarbij komt ook de rol van de schoolleiding aan bod. Het hoofdstuk geeft suggesties en aanwijzingen die de invoering van taalgericht vakonderwijs kunnen ondersteunen. Schoolleiders, taalcoördinatoren en leraren worden aangespoord om het taalgericht vakonderwijs gezamenlijk aan te pakken vanuit een heldere onderwijsvisie en het expliciet te verbinden met andere activiteiten op school. Ook wordt de opzet van meerjarige professionalisering en opleiding met betrekking tot taalgericht vakonderwijs besproken.

Doelgroep en gebruik

In dit boek ligt de focus op de vraag hoe leraren van verschillende vakken concreet kunnen bijdragen aan de taalontwikkeling die leerlingen voor dat vak nodig hebben. Het bevat naast uitleg ook uitwerkingen die laten zien hoe taalbeleid in de klas gestalte kan krijgen. Daarmee ondersteunen we behalve leraren ook schoolleiders en opleidingsmanagers die van de Inspectie van het Onderwijs de opdracht hebben gekregen via curriculumontwikkeling en professionalisering van hun personeel een dergelijk taalbeleid te realiseren.

Met deze opzet heeft dit boek een brede doelgroep:

- Leraren in opleiding van alle schoolvakken die taalontwikkeling als deel van hun vakdidactiek leren begrijpen en vertalen in hun lesvoorbereiding.
- Opleiders, bij- en nascholers en begeleiders die een taalontwikkende werkwijze willen onderbouwen, illustreren en bespreken met leraren (in opleiding).
- Leraren van diverse vakken en programma's die zich willen blijven ontwikkelen en die in hun lesvoorbereiding nieuwe didactische mogelijkheden willen beproeven. Dat kan individueel en in samenwerking met collega's in het team.
- Schoolleiders, schoolbestuurders, inspecteurs en beleidsmakers die een concrete vertaling zoeken van taalbeleid naar de klas c.q. implementatie van het Referentiekader taal in diverse schoolvakken. Ook kan taalgericht vakonderwijs de brug helpen realiseren tussen eersteopvanglocaties en voortgezette ondersteuning van nieuwkomers in regulier onderwijs.

- Het management van lerarenopleidingen, dat zich met dit boek kan verdiepen in het belang van integratie van taalgericht vakonderwijs in de curricula van alle studenten.
- Studenten en onderzoekers in onderwijskunde, taalwetenschap en verschillende vakdidactieken.

Het boek kan op verschillende manieren worden gebruikt:

- Hoofdstuk 1 en 2 lenen zich als introductie en onderbouwing van taalgericht vakonderwijs. Ze zijn geschikt voor lezing en expliciete bespreking in een opleidings- en professionaliseringscontext.
- De hoofdstukken 3, 4, 5 en 6 geven een combinatie van achtergrondkennis over didactische keuzes en concrete toepassingsmogelijkheden, en sluiten af met zelfreflectielijsten. Deze hoofdstukken kunnen goed verbonden worden aan praktische uitwerkingen in de eigen praktijk of stage.
- Individuele leraren werken op school binnen een team. Voor hen, maar vooral ook voor schoolleiders en taalcoördinatoren, biedt hoofdstuk 7 discussiestof rond de taalbeleidscontext en de manier waarop er teambreed aan taalgericht lesgeven kan worden gewerkt. Voor opleidingen komt de inbedding van taalgericht vakonderwijs in het curriculum aan bod. Dit hoofdstuk sluit af met een lesvoorbereidingsformulier, bruikbaar in opleiding en professionalisering.

Bij alle hoofdstukken zijn achter in dit boek bij 'Verder lezen' suggesties voor verdieping gegeven.

Didactische keuzemogelijkheden voor elke leraar

Als gemotiveerde leraar die beseft dat taalontwikkeling een onlosmakelijk deel is van vakonderwijs, zul je werkwijzen die hier worden besproken, willen beproeven in aansluiting op je vak- en vaktaaldoelen. Welke werkwijze je kiest is deels persoonlijk, maar ook afhankelijk van het vak. Bedenk welke taal nodig is om jouw vak te leren, welke taal en welke woorden toegang tot de wereld van jouw vak geven. Historici zoeken bijvoorbeeld in bronnen naar verklaringen, naar wetmatigheden, maar ze moeten ook omgaan met waarschijnlijkheid en verschillende perspectieven. Bij de exacte vakken gaat het meer om wetmatigheden waarbij het aankomt op precieze formuleringen en vergelijkingen. De pijlers taalsteun, interactie en context helpen vervolgens om de taal in je lessen te integreren.

Belangrijk is de innerlijke overtuiging dat je er als leraar toe doet en een rol kunt spelen in de taalontwikkeling en het schoolsucces van leerlingen, juist als zij van huis uit geen schools Nederlands meekrijgen. Dat vergt enig inzicht in

de werking van taal bij leerprocessen om van daaruit onderwijs toegankelijker te maken en taalontwikkeling met gerichte didactische keuzes te stimuleren.

Met dit boek willen we je interesse prikkelen in de verbinding tussen taal en leren. Het laat concreet zien hoe je taalontwikkend kunt werken. Daarbij heb je als leraar in Nederland en Vlaanderen een redelijk grote keuzevrijheid in je manier van werken. Het gaat erom dat je keuzes maakt die passen bij jouw leerlingen en hun behoeften. We laten zien hoe je die keuzes weloverwogen kunt maken door een taaldraad door je vaklessen te weven.

Online studiemateriaal

Op www.boomstudent.nl vind je het online studiemateriaal bij dit boek. Dit materiaal bestaat uit:

- schema's, overzichten en voorbeelden;
- links;
- kennisclips geproduceerd in samenwerking met het Platform Taalgericht Vakonderwijs.

Voor docenten zijn via de website powerpoints beschikbaar.

1

Inleiding: taalvaardigheid ontwikkelen in alle schoolvakken

Door middel van taal ontwikkelen kinderen van jongs af aan met hun naasten hun begrip van de wereld. Op school gaat dat proces verder, en daarbij hebben hun leraren een cruciale rol. Leraren gebruiken taal bij het lesgeven in alle vakgebieden om de leerlingen de wereld beter te leren begrijpen: ze praten er samen over, ze laten hen lezen, redeneren in een klassengesprek, verslagen schrijven. Maar dat gaat niet altijd even eenvoudig. Aandacht geven aan de taalontwikkeling van de leerlingen helpt je als leraar om je vakdoelen te realiseren. Dit boek reikt je daar de hulpmiddelen voor aan.

Leraren en vakdidactici hebben bruikbare werkvormen uitgewerkt, die samengebracht zijn in dit *Handboek taalgericht vakonderwijs*. Leraren, leraren in opleiding en hun begeleiders c.q. opleiders kunnen er hun voordeel mee doen.

- In paragraaf 1.1 beschrijven we het ontstaan van dit boek en bespreken we kort de plaats van taalgericht vakonderwijs in het basis-, voortgezet en beroepsonderwijs.
- Paragraaf 1.2 laat vanuit een voorbeeld zien welke rol taalvaardigheid speelt in vaklessen en waarom juist in die vaklessen aan ontwikkeling van taalvaardigheid gewerkt kan worden. De drie pijlers van taalgericht vakonderwijs worden geïntroduceerd.
- In paragraaf 1.3 gaan we nader in op de vraag wat schools taalgebruik zo lastig maakt, vanuit het onderscheid tussen dagelijkse en schoolse taalvaardigheid.
- In paragraaf 1.4 beschrijven we belangrijke verschillen tussen de leerlingen en geven we aan hoe je daar in de klas mee om kunt gaan.
- In paragraaf 1.5 geven we tot slot een overzicht van dagelijkse en schoolse taalvaardigheid vanuit een taalkundig perspectief.

1.1 Een korte ontstaansgeschiedenis van het taalgericht vakonderwijs

In de jaren negentig van de vorige eeuw is pionierswerk verricht door leraren in het voortgezet onderwijs die beseften dat het inzetten van taal bij het leren niet altijd vanzelf gaat. Ze merkten met name in klassen met veel tweedetaalleerders en leerlingen uit een talig minder rijk thuismilieu dat leerlingen struikelden over het schoolse taalgebruik. Er was steun nodig bij het lezen van lange, complexe leesteksten, de gevarieerde woordenschat of het op papier zetten van gedachten en inzichten bij toetsen. Deze pioniers bleken op een breed ervaren probleem te zijn gestuit.

De leraren vroegen zich af hoe ze op deze uitdaging zouden reageren: kunnen we het wat makkelijker maken, minder eisen stellen aan leesvaardigheid, formuleringen sneller goed rekenen in toetsen? Ze beseften al snel dat dat een schijnoplossing zou zijn om problemen te vermijden. Maar wat werkt dan wel?

Met collega's van het Algemeen Pedagogisch Studiecencentrum (APS), de onderwijsbegeleidingsdienst CED-groep, de Hogeschool Utrecht (HU) en het nationaal expertisecentrum voor leerplanontwikkeling SLO verzamelden we een groot aantal praktische ervaringen van leraren. Deze taalontwikkellende vakleraren, in vakken als biologie, aardrijkskunde en geschiedenis, merkten dat het om meer gaat dan alleen lezen. Zij bespraken expliciet met hun klas hoe je het beste schoolboekteksten kunt lezen als het moeilijk wordt. Bovendien lieten ze de leerlingen actief praten en schrijven rond de leerstof met behulp van nieuwe vakbegrippen, en zo ondersteunden ze bewust de ontwikkeling van schooltaal. Ze vonden manieren om hun aanpak af te stemmen op die van hun collega's Nederlands, die natuurlijk een specifieke taak hebben in de schooltaalontwikkeling.

Via het Platform Taalgericht Vakonderwijs zochten we met schoolbegeleiders, opleiders en onderzoekers naar de werkzame ingrediënten in die didactische werkwijzen van deze pionierende leraren en hun schoolleiders. Zo kwamen we tot het besef dat die krachtige taalgerichte werkvormen voor alle leerlingen nuttig waren. Voor iedereen is de taal van schoolvakken als natuurkunde, geschiedenis (leren historisch te redeneren) of beroepsgerichte vakken immers een nieuwe taal. Ook werd door multidisciplinair onderzoek steeds duidelijker dat de taal van het ene vak op een subtiel manier verschilt van die in een ander vak. En we ontdekten de pijlers onder taalontwikkellend werken, context, interactie en taalsteun, en plaatsten die in een vakdidactische theorie. Het gaat erom het onderwijs zo in te richten dat leerlingen tot hoge prestaties komen door verbinding van praten, schrijven, lezen en luisteren binnen een taalontwikkellend,